

אשרי איש שלא ישכחך

צור ילדך תשי

ספר דברים, תחילתו תוכחה וסופו אזהרה חמורה ונמרצת. תוכחה על לשעבר, שכן משה עומד בסוף ארבעים שנה ומכריז: "ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם"^א; ואזהרה על העתיד לבוא. כדרך שהתורה דנה בן סורר ומורה על שם סופו, כך פרשת האזינו מגוללת באוזני בני ישראל את הרעה שעוד לא עשו – אבל עתידים הם לעשות. זמן קריאתה של פרשה זו חל תמיד בזמני תשובה, בין תשובה מיראה כאשר היא נופלת בין כסה לעשור, ובין תשובה מאהבה כאשר היא חלה בין יום הכיפורים לסוכות. מכאן שזמן המסוגל הוא להתבונן באזהרות ולהפנים את האמירה הטמונה בהן.

האמת ניתנת להיאמר: אזהרות רבות, כאן ובמקומות אחרים בתורה, פונות כנגד מידות המהוות חלק בלתי נפרד מן הטבע האנושי. "וישמן ישרון ויבעט", דרכו של אדם לצאת לתרבות רעה מתוך שפע. "צור ילדך תשי", אף השכחה היא חולשה אנושית הכרחית. מן הסתם, גם אנו עצמנו היינו שמחים להיפטר מן החולשות המעוגנות בהווייתנו. להיות חזקים יותר, יציבים יותר, נוטים פחות אל החומרי וקלים יותר להתרומם אל הרוחני. אולם משכך בראנו הקב"ה, בעוד כל החולשות הללו טבועות בנו, מדוע ניתן להן משקל גדול כל כך? מדוע אותו האומן שעשאנו הוא גם זה המזהיר אותנו מפני אותן תכונות שנטע בנו, ומוכיחנו כאשר אנו נופלים בהן? והרי מקובלים אנו שאין מידתו של הקב"ה לבוא בטרוניה עם בריותיו.

מבאר רבי צדוק הכהן מלובלין:

כל הכוחות הנטועות בכל נפש מישראל אין לחשוב שהוא רע גמור ושצריך להיות הפכו, כי אין לך שום מידה וכוח שאין בה צד טוב גם כן, רק צריך שישתמש בה כפי רצון השם יתברך. ואם אינו כפי רצון השם יתברך גם המידות טובות – רעות, כמו שאל שנענש בעבור הרחמנות.^ב

^א דברים ט כד.

^ב צדקת הצדיק, מז. דברים דומים כתב מרן הרב זצ"ל בעניינה של מידת הגאווה (שמונה קבצים, ו: קנח): "שורש הגאווה היא בקדושה גדולה, היא הגאווה הקדושה. מתגאים אנו בה', באלקים הגדול, חרב גאוותנו. מתגאים אנו ביחד עם כל העולמים, עם כל היצורים, כי כולנו יצורי אלקים חיים אנחנו, כולנו הננו קשורים באור החיים השלמים העליונים, וסוף הכול להיאגד בחיי כול. מה רבה היא ההארה

ודאי לא לחינם נטע בנו ה' יתברך כוחות המוליכים אותנו אל צד הפחיתות והחיסרון. כל כוח יש לו תכלית עליונה עד מאוד, אלא ששני צדדים למטבע והבחירה נתונה – האם נשתמש באותה מידה לצד זה או ח"ו לצד אחר.

כדי להבין במה דברים אמורים, נתבונן בעניינה של הנשייה, הלא היא השכחה. הכתוב מזהיר ואומר: "צור ילדך תשי ותשכח אל מחללק". פירוש מקורי במיוחד לפסוק זה מציע המגיד מדובנא בספרו "משלי יעקב":

המשל בזה: ראובן היה חייב לשמעון מנה, ובא ראובן אצל לוי וביקש מאתו עצה איך להיפטר מבעל חובו, כי שמעון נוגש אותו מאוד, וייתן לו עצה שיעשה את עצמו משוגע, וכאשר יבוא אליך שמעון תתחיל לצפצף ולשרוק ולרקד במחולות. ויעש כן, ושמעון ראה כי הוא משוגע ויירף ידו ממנו. אחר כך בא ראובן אל לוי וביקש איזה הלואאה על ימים מספר, וייתן לו, וכאשר הגיע זמן הפירעון בא אליו לתבוע אותו והוא מתחיל לצפצף כנגדו כאשר נגד שמעון. וירם עליו מטהו ויכהו פעמיים, ויאמר לו: נבל! העצה הזאת הלא אני נתתי לך! וכי בעבורי יעצתי לך כן? הנמשל: כי כבר נתבאר ממעלת השכחה אשר חנן ה' את האדם, כי אם לא היה בו טבע השכחה לא היה אדם בונה בית ולא נושא אישה, כמו שאמר שר התעודה הרמב"ם ז"ל: "לולא כת המשוגעים נמצא עולם חרוב", והאדם הולך עם זה השכחה ושוכח את בוראו ומחוללו, ואין נבלה יותר מזה. וזהו "צור ילדך תשי", רוצה לומר: הוא הוליד בך טבע השכחה, שתוכל לשכוח דברים ידועים, ובכוונה עשה הקב"ה כן להפיק טובתך וקיומך, ואתה עם השכחה הזאת המוטבע בך תלך ותשכח אל מחוללק.¹

הדברים מזכירים את הנוסח הנאמר ב"תפילה זכה", "ערב יום הכיפורים: "בראת מי מוח ולב ובהם חוש המחשבה לחשוב מחשבות טובות... ולהבין דברי קודשך, ואני טימאתי אותן בהרהורים ומחשבות זרות".

את השכחה השלילית אנו מכירים היטב. רע ומר הוא לשכוח את הקב"ה, בורא העולם, מקור חיינו ומי שמקיים ומפרנס אותנו בכל עת ובכל שעה. אך איזה טוב יכול להיות בשכחה?

המפוארת של מקור חיי העולמים ההולכת ושוטפת על הכול. מתגאים אנו בגאות ה'. גאות ה' היא מקור הענווה, מקור השלום, אש אוכלה המכלה את כל הזוהמא של גסות והפרדה, של כל טומאת רעיון, של כל חולשה וטמטום. אור ה'. ויאר לנו. 'עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה' (שמות טו ב)."

¹ משלי יעקב, תלו.

גם אלה תשכחה

דבר זה, מריבונו של עולם למדנו. גם על ה' יתברך נאמרו בפסוקים לשונות של שכחה, והרי אצלו יתברך אין כל עניין של חיסרון, וממילא נוכל ללמוד מן הנאמר בו כיצד תיתכן שכחה חיובית.

אומרת הגמרא:

"ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני"^ד... אמר ריש לקיש: אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, ריבונו של עולם, אדם נושא אישה על אשתו ראשונה – זוכר מעשה הראשונה; אתה עזבתני ושכחתני... "התשכח אשה עולה"^ה, אמר הקב"ה: כלום אשכח עולות אילים ופטרי רחמים שהקרבת לפניי במדבר? אמרה לפניו: ריבונו של עולם, הואיל ואין שכחה לפני כיסא כבודך, שמא לא תשכח לי מעשה העגל? אמר לה: "גם אלה תשכחנה"^ו. אמרה לפניו: ריבונו של עולם, הואיל ויש שכחה לפני כיסא כבודך, שמא תשכח לי מעשה סיני? אמר לה: "ואנכי לא אשכחך"^ז. והיינו דאמר רבי אלעזר אמר רב אושעיא: מאי דכתיב "גם אלה תשכחנה" – זה מעשה העגל, "ואנכי לא אשכחך" – זה מעשה סיני^ח.

כפי שרמז המגיד מדובנא, יש שכחה ויש שכחה. יש מה שראוי לשכוח, ויש את מה שחלילה לשכוח. השכחה איננה טבע בלתי נשלט, אלא כוח שניתן לנצלו לטוב או למוטב. הקב"ה זוכר בזיכרונו הטוב את מה שרצונו יתברך לזכור, ושוכח את מה שרצונו יתברך לשכוח. חטאים ועוונות שאדם שב עליהם בתשובה – שוכח, תורה ומעשים טובים שאין האדם ניחם עליהם^ט – זוכר.

ומה אצלנו?

כתב רבי נחמן מברסלב:

אצל העולם השכחה היא חיסרון גדול בעיניהם. אבל בעיניי יש בהשכחה מעלה גדולה. כי אם לא הייתה שכחה, לא היה אפשר לעשות שום דבר בעבודת ה', אם היה זוכר כל מה שעבר לא היה אפשר לו להרים את עצמו לעבודתו יתברך בשום אופן, גם היו מבלבלים את האדם מאוד כל הדברים שעוברים עליו. אבל עכשיו על ידי השכחה נשכח מה שעבר. ואצלו הדרך שכל מה שעבר והלך, נפסק והולך

^ד ראה ישעיהו מט יד.

^ה שם מט טו.

^ו ברכות לב, ב.

^ז למעט "תוהה על הראשונות", ראה שיר השירים רבה ו: א [טז].

לחלוטין ואינו חוזר בדעתו עוד כלל. ואינו מבבל כלל עצמו עוד במה שכבר עבר והלך וכו'.

ועניין זה הוא דרך עצה טובה גדולה מאוד בעבודת ה', כי על פי רוב יש להאדם בלבולים רבים וערבוב הדעת מאוד ממה שחלף ועבר... ויש שמבלבלים אותו בעת עבודתו בתורה או בתפילה וכיוצא בהפגמים שפגם מקודם, באשר שבעניין זה לא עשה כהוגן נגדו יתברך, וכיוצא בזה הרבה מאוד כאשר ידוע לכל אדם בעצמו. על כן השכחה היא עצה טובה גדולה מאוד לזה, שתיכף ומיד שחולף ועובר הדבר יעביר ויסלק אותו מדעתו לגמרי ויסיח דעתו מזה לגמרי, ולא יתחיל לחשוב עוד במחשבתו בעניין זה כלל. והבן הדבר היטב, כי הוא דבר גדול מאוד.^ח

הרי שגם אצלנו יש לשכחה שתי פנים. את ה' יתברך – אל לנו לשכוח. את תורתו – נשתדל מאוד לזכור. אך את כל מה שכבר "עבר והלך" ואינו בעל ערך בקדושה המתקיים לעד, ובפרט אם הוא מכביד עלינו בבואנו לעבוד את ה', מצווה עלינו לשכוח כדרך שגם הוא יתברך מבטיח לנו – "גם אלה תשכחנה".

הנפש היראה מחומר הדין ומבקשת תשובה של אמת, עלולה להתקשות לקבל עצה זו. טענתה: הן אמת שה' יתברך שוכח את חטאינו, שהרי הוא רחום וחנון, ארך אפיים ורב חסד; אך אם הוא שוכח – אין זאת אומרת שגם לנו מותר! אדרבה: "וחטאתי נגדי תמיד". אך דברי רבי נחמן במקומם עומדים, וגם מרן הרב זצ"ל כתב כיוצא בהם בסגנון המיוחד לו:

יש שטוב לשכוח את העוונות, ועל ידי מה שעושים כן לשם שמים, כדי להתאמץ בעבודה בשמחה ובהרחבת הדעת, בתורה וחכמה, לשפר את העולם ולהוסיף אור ושמחת ה' במעשיו, ממילא מידה כנגד מידה נעשים הם אצל הקב"ה גם כן כביכול בגדר שכחה. "גם אלה תשכחנה" – זה מעשה העגל". וכוח הזיכרון נכפל בהטוב והקודש, וכל המצוות, וכל הטובות והמחשבות הטהורות, מתנוצצים בזיכרון כפול, "זיכרון טוב לפניך".^ט

שכחה צורך התחדשות

שכחה אחרת, כואבת ומתסכלת, היא זו שכל לומד מתנסה בה. "רבי יהושע אומר: כל הלומד תורה ומשכחה – דומה לאישה שיולדת וקוברת".^י רע ומר הוא גם כשאדם שעמל בתורה שוכח את תלמודו, ובכל זאת – לא יימלט שום לומד מן הצער הזה. מי לנו גדולים

^ח שיחות הר"ן, כו.

^ט שמונה קבצים, ו: רנח.

^י סנהדרין צט, א.

מחכמינו ז"ל, שהכירו בשכחת דברי תורה הבאה מתוך מאמץ רציני כאונס ופטרו את הלומד מעונשה:

רבי דוסתאי ברבי ינאי משום רבי מאיר אומר: כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, שנאמר: "רק הַשְׁמֵר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך"^{יא}. יכול אפילו תקפה עליו משנתו? תלמוד לומר: "ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך"^{יב} – הא אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו.^{יג}

אמנם גם בשכחה זו מוצא רבי נחמן מן החיוב:

ואיתא בספרים שבשביל זה ניתן השכחה, כדי שתהא התורה חביבה על לומדיה תמיד כשעה הראשונה, כי עלידי השכחה כשחוזר ובא ולומד אפילו מה שכבר למד הוא אצלו כחדשות וחביב עליו.

אם כן, כשם שירידה צורך עלייה כך השכחה צורך התחדשות. טבע האדם שתענוג בא מדבר חידוש, ואילו "תענוג תמידי אינו תענוג"^{יד}, ומשום כך נחוצה לו גם השכחה – לתת הפסק בין חידוש לחידוש, לאפשר גם לישן להתחדש עד שיהיו דברי תורה שמחים ומאירים אצלו תמיד כנתינתן מסיני.

מעלה עמוקה אחרת בשכחת דברי תורה מאיר לנו מרן הרב זצ"ל:

"כל השוכח דבר אחד ממשנתו"^{טז}, היינו מהמשנה השייכה לו לפי מדרגתו. אבל אם עלה למעלה גדולה, שנפתחים לפניו שערים של משניות פנימיות, יש שהוא מוכרח לשכח את מה שהעסיק את רוחו בהיותו במדרגה הנמוכה, כרבי זירא שצם הרבה כי היכי דלשתכח מיניה תלמודא בבלאה כד בעי למיסק לארעא דישראל^{יז}, וכדוגמת נהר דינור, שהוא מעביר את רשמי העולם הגשמי מהנשמה. והכול הוא בכלל "גם אלה תשכחנה"^{יח}.

כל מדרגה בעבודת ה' היא עולם מלא, ובין עולם לעולם מפריד אֵין. ראשית עליך להיפרד מהשגות העולם הנוכחי, ורק לאחר מכן תהיה מוכשר להתעלות לעולם אחר. כך בין עולם

^{יא} דברים ד ט.

^{יב} אבות ג: ח.

^{יג} ראה בעש"ט על התורה, פרשת נח, יב: "עוד יש לומר "והחיות רצוא ושוב" (יחזקאל א יד), כי תענוג תמידי נעשה טבע ואינו תענוג, לכך האדם עולה ויורד בעבודת ה' יתברך, כדי שיהיה תענוג, שהוא עיקר עבודת ה', כמו ששמעתי ממורי".

^{יד} בבא מציעא פה, א.

^{טו} שם, ח: קלד.

הזה לעולם הבא, כמבואר בספרים הקדושים שכאשר נשמתו של הנפטר עולה לגן עדן היא נאלצת לטבול תחילה בנהר דינור, השורף אותה ומעביר מעליה כל רושם שהותיר בה העולם הגשמי – שכן רשמים אלו מגבילים את כוחותיה, מצמצמים את תפיסתה ומעכבים אותה ממימוש שייכותה אל העליונים. כך גם בין בבל לארץ ישראל, כפי שידע רבי זירא, ומשום כך התענה מאה תעניות כדי שתשתכח ממנו תורה שלמד בחוצה לארץ, ויהיה כלי מוכשר לקבלת תורת ארץ ישראל – הגבוהה ממנה במעלתה. כך גם בין כל שתי מדרגות בעבודת ה' בחייו של אדם אחד. לכל מדרגה ישנה משנה משלה, וביניהן – שכחה.

כאמור, ימים אלו הם ימים המסוגלים לזיכרון מחד ולשכחה מאידך. ימים המסוגלים לזיכרון ה' יתברך, לזיכרון התורה הקדושה ולזיכרון כל החלטה טובה ויעד חיובי שאנו מעמידים בפנינו לקראת השנה הבאה עלינו לטובה – היא וברכותיה; ימים המסוגלים לשכחת כל תלאות שנה וקללותיה, לשכחת כל כישלון שצרב בנו את רישומו, כל חולשה שאיימה לשעבדנו ולהטותנו מדרך הטוב והישר.

יהי רצון שנזכה לקיים בעצמנו "אשרי איש שלא ישכחך", ומתוך כך יענה גם הקב"ה לתפילתנו: "זכרנו בזיכרון טוב לפניך". אמן, כן יהי רצון.